

Cseporán Zsolt

tanársegéd (PTE ÁJK), az ÓNSz közjogi tagozatának tiszteletbeli tagja

Érték, kauzalitás, normativitás

– a művészet és jog alapvető kapcsolódási pontja*

A művészet és jog esszenciális kapcsolódási pontjának felkutatása elengedhetetlen lépés e két terület egymásra hatásának teljes körű elméleti megrajzolásához. Ennek okán mindenekelőtt azt az alapvető közös szférát kell megjelölni, ahonnan a kutatás nem csupán elkezdhető, hanem amire az egész vizsgálat felfűzhető. Ez az elemi közös szint meglátásom szerint az értékek világában gyökerezik, mivel mind a művészet, mind pedig a jog értékeket közvetítő és/vagy értékeken alapuló jelenség.

Ennek nyomán a filozófia segítségével kísérlem meg feltérképezni a kutatás tárgyát, amelynek kiindulópontjaként az értékelméleti tételek szolgálnak.

I. Az értékelméletről általában

Az értékelés az ember szellemi aktivitásának, életvitelének, önfejlesztésének, sorsformálásának nélkülözhetetlen eszköze.²¹⁸ Így az események „demokratikus” egyenlőségét áttörve, különbség tehető az egyes tapasztalt tények között – rangsorba állíthatóak: egyeseket előnyben részesítünk másokhoz képest, azaz értékelünk. Értékelésen ugyanis általában valaminek a megítélését, előbbre helyezését (preferálását) értjük – azt, hogy a kérdés tárgyát

* Jelen tanulmány **alpjául szolgáló kutatás** a Magyar Művészeti Akadémia és a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Molnár Tamás Kutató Központ együttműködésében modern és kortárs eszmetörténeti kutatás támogatása céljából kutatók számára meghirdetett szakmai ösztöndíjpályázat keretében valósult meg. A **tanulmány a kutatás keretében elkészült anyag továbbfejlesztett és bővített változata.**

²¹⁸ *Ádám Antal*: Alkotmányi értékek és alkotmánybíráskodás. Osiris Kiadó, Budapest 1998. 25. o.

különbnek tekintjük, mint hiányát vagy az ellenkezőjét. A pusztán tényeket megállapító, ún. ontológiai ítéletekkel szemben tehát élesen el kell különíteni az értékítéleteket. Értékelni – éppen mivel az értékelés az okozatos lét szempontjából való elvonatkoztatást jelent – nem csak létező dolgokat, tényeket, hanem nem létező, képzeletbeli tárgyakat, fogalmakat is lehet.²¹⁹

Az eszmény

Az értékítélet az egyes tárgyak közötti különbségtételben, illetve rangsorolásban nyilvánul meg. Ebből pedig egyenesen következik, hogy az értékelés tulajdonképpen összehasonlítást takar, azaz az értékelés lényege a fennálló viszonyrendszerben ragadható meg. Ennek a relációnak az egyik pólusán maga az értékelt tárgy helyezkedik el, a másik oldalán pedig a zsinórmértéket adó eszmény, az értékmérő. Voltaképpen tehát egy konkrét dolgot – legyen az gondolat, cselekvés, tárgy, vagy akár alkotás – valamely, a maga nemében tökéletes dologhoz, vagyis eszményhez viszonyítunk.²²⁰ Végso soron minden értékelés valami ideált, eszményt tesz fel.²²¹ Ha pedig igaz mindaz, amit az értékelés általános feltételeiről a fentiekben leszögeztünk, akkor elmondható, hogy az értékelés mindig feltesz egy formai értékmérőt, az eszménynek a fogalmát, amelyet tartalmilag bár nem ismerünk, de mégis törekszünk elérni.²²²

Az értékmérők különbözősége szerint az értékek eltérő fajtáiról eshet szó. Minthogy pedig az értékmérők gyakran maguk is megítélhetőek egy másik értékmérő szempontjából, felmerülő kérdés: milyen viszonyban vannak az egyes értékfajok egymással?²²³

Az értékfajok és értékelési módok

Általánosságban meg különböztethető szubjektív, objektív, relatív és abszolút értéket. Szubjektív érték az, amely csak az értékelő alany szempontjából értékes. Ezzel szemben az objektív érték alanyra való tekintet nélkül általánosan érvényes. Relatív értéknek az minősül,

²¹⁹ *Moór Gyula*: Bevezetés a jogfilozófiába. In: *Filozófiai Könyvtár* (szerk. Kornis Gyula). Pfeifer Ferdinánd (Zeidler Testvérek) Nemzeti Könyvkereskedésének Kiadása, Budapest 1923. 282-283. o.

²²⁰ *Pauler Ákos*: *Művészetfilozófiai írások*. Paulus Hungarus – Kairosz, Budapest 2002. 162. o.

²²¹ Ilyenek különösen a teljes igazság ideálja (ismeretérték), a teljes erkölcsiség ideálja (erkölcsi érték), vagy az eszményi szép ideálja (esztétikai érték). Ld. *Nicolai Hartmann*: *Esztétika* (ford. Bonyhai Gábor). Magyar Helikon, Budapest 1977. 512. o.

²²² *Pauler*: *Művészetfilozófiai írások*. 164. o.

²²³ *Moór*: i. m. 285. o.

amely csak bizonyos feltételek vagy korlátozások mellett jut érvényre, míg az abszolút értékek mindenütt, mindenkire, mindig és minden feltétel nélkül relevánsak.²²⁴

Megkülönböztethetők továbbá önálló és önállótlán értékelési módok, vagyis az utóbbi esetben olyanok, amelyek csak utalnak valamely értékelésre, de önmaguk nem jelentenek külön önálló értékelést. E csoportban tartozik a célszerű, a hasznos és tökéletes fogalma. A célszerűség nem jelent egyebet, mint egy adott célnak való megfelelést – tehát már eleve adva van valamilyen cél, ami a dolog értékmérője. Ehhez hasonlatos a hasznos fogalma, mivel itt is adott egy érték, amire tekintettel az értékelés tárgya előnyös, avagy káros. Végül a tökéletesség sem jelent önálló értékelést, mert az egy másik érték elképzelhető legmagasabb foka.²²⁵ Ezekkel ellentétben az önálló értékelési módok egyrészt egymástól lényegileg különböznek, másrészt nem lehet őket egymásra vagy más értékre visszavezetni.²²⁶

Az önérték

Az önérték az az érték, amellyel valami önmagánál fogva rendelkezik és nem azért, mert valami nálánál értékesebb dolognak tényezője, alkatrésze vagy eszköze. Így tekintve az értéknek fokozatai vannak: legértékesebb az, ami önértékű s annál értékesebb valami, minél közvetlenebbül szolgálja valami módon az önértékű (abszolút értékű) dolgot.²²⁷ Ennek okán pedig megállapítható, hogy nem létezhet relatív érték abszolút érték nélkül, mert ez esetben nem állna rendelkezésre olyan mozzanat, amelyhez viszonyítva a relatív értékű dolog relatív minőségű lenne.²²⁸

Semmi sem önértékű viszont csupán azért, mert valóság, mivel a valóságnak csak egy része értékes: a valóságos emberi gondolatok nem mind fejeznek ki igazságot, az emberi cselekedetek csak egy része erkölcsileg helyes, valamint az emberi alkotásoknak csupán töredéke rendelkezik a téma szempontjából releváns, azaz esztétikai értékkel.²²⁹ Mindezt úgy is kifejezhetjük, hogy az értékesség független a valóságtól. Nem azért lesz valami igaz, jó vagy szép, mert létezik olyan valóság, amely igazságot, jóságot vagy szépséget mutat, hanem azért mondható valamely valóság igaznak, jónak és szépnek, mert az megfelel az igaz, a jó vagy a

²²⁴ Moór: i. m. 286-287. o.

²²⁵ Moór: i. m. 287-288. o.

²²⁶ Éppen ez utóbbi sajátosság okán nem lehet őket definiálni, más fogalmak segítségével körülírni – közvetlenül kell őket felismerni. Vö. Moór: i. m. 288. o.

²²⁷ Pauler Ákos: Bevezetés a filozófiába. Paulus Hungarus – Kairosz, Budapest 1999. 95. o.

²²⁸ Vö. Arisztotelész: Nikomakhoszi etika (ford. Szabó Miklós). Európa Könyvkiadó, Budapest 1997. 14. o.

²²⁹ Pauler: Bevezetés a filozófiába. 244. o.

szép értékeszméinek. Az érték ezen kívül azért sem alapítható valóságra, mert köre tágabb, mint amennyit az utóbbi felölhet: értékkel rendelkezhet nem-valós, sőt akár irreális, a valósággal szembe álló dolog is.²³⁰ Az érték és valóság közötti viszony tehát nem abban áll, hogy az érték előfeltétele a valóság, hanem fordítva: az érték előfeltétele annak, hogy némely valóság értékes.

Érték és valóság

Az érték és a valóság két különböző síkon mozog: az érték *in se* nem létezik, hanem érvényes, öntörvényű, autonóm (más létből le nem vezethető) és a maga világában abszolút független a valóságtól, a megvalósítástól és az elismertetéstől. Ezzel szemben a valóság *in se* nem érték, csupán kívánja az értéket: törekszik rá, de tökéletesen megvalósítani nem képes.²³¹ Mégsem lehet azt mondani, hogy a kettő idegen egymástól, ellenkezőleg: a legnagyobb mértékben egymásra utaltak. Ha nem volna érték, akkor a valóság legmélyebb igénye válna értelmetlenné és a valóság csonka maradna. Ha pedig nem volna valóság, akkor az értéknek nem volna min megvalósulnia, így az érték – abszolút és autonóm volta mellett is – céltalan, és ennyiben értelmetlen lenne.²³²

Összegezve az értékvilág végső előfeltevése: preszuppozíciója magának a valóságnak. Más szóval az érték elemi ősfogalom, amely csak önmagából ismerhető meg. Az értékesség tehát valamely dolognak az a vonása, amelynek következtében az önmagánál fogva előbbre való más dolgoknál. Maga az érték pedig azonos azzal az értékeszmével, amelynek való kisebb-nagyobb fokú megfelelés teszi a dolognak valamely vonását előbbre valóvá.²³³

II. Társadalmi norma mint érték

A társadalmi normák olyan magatartás-előírások, amelyek a lehetséges magatartások közül előírják a helyeset, a követendőket. A társadalmi normák egyidősek az emberi közösségekkel: társadalmi normák nélkül ugyanis nincs emberi társadalom.²³⁴ A kezdetben meghatározó normatípus a szokás, az erkölcs és a vallás előírásai (normái) voltak, ezt követően

²³⁰ Pauler: Bevezetés a filozófiába. 128. és 245. o.

²³¹ Sik Sándor: Esztétika. Szent István-Társulat, Budapest 1942. 444. o.

²³² Uo.

²³³ Pauler: Bevezetés a filozófiába. 245-246. o.

²³⁴ Szilágyi Péter: Jogi alaptan. ELTE-Eötvös Kiadó, Budapest 2014. 238. o.

pedig a jog, mint minőségileg új magatartás-szabályozó rendszer jelent meg.²³⁵ Az egyes normák szerepüket más normákkal és egyéb társadalmi jelenségekkel együtt látják el, és ezért nem determinálják az egyértelműen az egyének magatartását.²³⁶

Az értékfogalom és a norma fogalom viszonya

Kétségtelen, hogy a norma normatív erejét az alapjául szolgáló értékből meríti: ott lehet csak normáról beszélni, ahol értékek állnak fenn.²³⁷ Az érték annyiban szükséges a norma fogalmában, hogy a norma egyenesen az érték derivátumának tekinthető. Magát a normát is végső fogalommá teszi viszont annak speciális valóságra vonatkoztatottsága, amit levezetni sem az értékből, sem pedig a valóságból nem lehet.²³⁸ Ennek oka, hogy a valóság (tényállás) a természet rendszerének eleme, de önmagában nem tárgya a sajátos normatív (jogi) megismerésnek, mivel egyáltalán nem normatív (jogi) jelenség. Ami az adott történének sajátos normatív értelmet ad, az nem ténylegessége és valósága, hanem egy norma, amely tartalmával reá vonatkozik, neki jogi jelentést kölcsönöz.²³⁹

A jogi norma értéktöltete

A jog norma, s minden norma valamilyen követelményt, értéket fejez ki.²⁴⁰ A jogi norma tartalma értékességének ontológiai forrása nem a konkrét jogi norma tartalmában foglalt értékelésekben és értékpreferenciákban van, hanem a társadalmi lét gyakorlatának abban az összegezésében, amelynek az érték fontos mozzanata.²⁴¹ A jogi norma tartalma a maga közvetlenségében értékítéletet fejez ki: meghatározott szituációban, helyzetben, tényállásban (hipotézis) tanúsítható magatartás negatív vagy pozitív értékelését (diszpozíció), amely negatív vagy pozitív minősítését egyrészt azzal jelzi, hogy a szóban forgó magatartást parancsolja, megengedi, illetve tiltja; másfelől azzal, hogy a megjelölt magatartáshoz milyen

²³⁵ Idővel előre haladva – a differenciálódási folyamat eredményeként – számtalan további társadalmi norma alakult ki: illem, divat, szakmai-technikai, végül pedig politikai és szervezeti előírások. *Visegrády Antal: Jog- és állambölcsélet. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs 2002. 65. o.*

²³⁶ *Szilágyi: i. m. 238. o.*

²³⁷ Vö. *Heinrich Rickert: A filozófia alapproblémái. Módszertan – ontológia – antropológia* (ford. Simon Ferenc). Európa Könyvkiadó, Budapest 1987. 217-218. o.

²³⁸ *Horváth Barna: Az erkölcsi norma természete. Attraktor Kiadó, Máriabesnyő-Gödöllő 2005. 48. o.*

²³⁹ Ld. *Hans Kelsen: Tiszta Jogtan* (ford. Bibó István). Rejtjel Kiadó, Budapest 2001. 3. o.

²⁴⁰ *Moór: i. m. 289. o.*

²⁴¹ *Peschka Vilmos: A jogszabályok elmélete. Akadémiai Kiadó, Budapest 1979. 162. o.*

jogkövetkezmenyt (joghatás vagy szankció) fűz. A jogi norma értéktartalmának ez a közvetlen megnyilvánulása azonban egész sor értékelés, illetve értékpreferencia sűrített eredménye.²⁴² Az a tény, hogy a jogi norma hipotézisének, diszpozíciójának és jogkövetkezmenyének tartalma értékelések eredménye, a jogi norma tartalmát értéktartalommá, a jogi normát pedig értékjelenséggé, értékhordozóvá teszi.²⁴³

Azért kell a (tárgyi) jogot jogfilozófiai szempontból értékhordozónak tekinteni, mert a jogalkotó a jogszabályok tartalmának meghatározásakor az általa előzetesen (el)ismert és tisztelni, megőrizni, követelni, érvényesíteni tartott értékeket emeli normatív rangra.²⁴⁴ A jogi norma tartalmában előírt magatartás tehát mindenekelőtt annak az értékelésnek az eredménye, amely azt mérlegeli, hogy az adott szituációban, a kiválasztott magatartás a társadalmi reláció és tényállás olyan alakulását vonja-e maga után, amit a jogalkotó elérendőnek és kívánatosnak tart.²⁴⁵ A (tétéles) jog konkrét követendő szabályokat állít fel, s ekként célokat tűz ki az emberi cselekvés számára. Ha pedig a célok körét vizsgáljuk, azokhoz minden esetben kapcsolódik valamilyen eszköz is: a cél megvalósítandónak elképzelt okozat, míg az eszköz a cél szempontjából érkező ok.²⁴⁶ Így az érték (az „értékes” okot jelentő eszköz formájában) megelőzi a jogi norma funkcióját,²⁴⁷ a célt (okozat), ezért az érték fogalma előfeltevése a jog fogalmának.²⁴⁸

III. Az esztétikai érték

Az esztétika eszménye

Az esztétikai értékelés is – akár az etikai – bizonyos eszmény megalkotására vezet, amely kritikailag megszerkesztve, mint helyes ideál, módszeresen kifejthető. Az eszményileg tökéletes műalkotást azonban csak az eszményileg tökéletes művész hozhatná létre. A tökéletes

²⁴² *Peschka*: A jogszabályok elmélete. 163. o.

²⁴³ *Peschka*: A jogszabályok elmélete. 162. o.

²⁴⁴ Vö. *Ádám*: i. m. 31. o.

²⁴⁵ *Peschka*: A jogszabályok elmélete. 163. o.

²⁴⁶ Nota bene: eszköz és cél viszonya lényegesen különbözik az ok-okozati relációtól. Vö. *Moór*: i. m. 19. o.

²⁴⁷ A jogi norma rendeltetésének akkor tud eleget tenni, ha meghatározott emberi magatartásokat megvalósítandónak ír elő – ennek megfelelően a jogi norma célja kettős. Egyrészt közvetlen célja, hogy a meghatározott magatartások létrejöhessenek, vagy ne jöhessenek létre; másrészt a jogi norma saját gyakorlati célkitűzése mások magatartásának befolyásolása, mégpedig annak érdekében, hogy a kauzális kapcsolatok közvetlen és közvetett eredményét, következményét bizonyos feltételek mesterséges előállításával előidézze. Vö. *Drinóczi Tímea – Petrétei József*: Jogalkotástan. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs 2004. 39. o.

²⁴⁸ *Moór*: i. m. 20. o.

műalkotás létrehozására viszont az ember nem képes, így az csupán irányító eszme.²⁴⁹ Az ízlés legmagasabb mintája, ősképe ugyanis puszta eszme, amelyet mindenkinek önmagában kell előhoznia. Az eszme tulajdonképpen észfogalmat jelent, amíg valamely lénynek mint egy eszmével adekvátnak a megjelenését ideálnak nevezzük. Helyesebb ezért az ízlés ősképét a *szépség* ideáljának hívni: olyan ideálnak, amelyet, ha birtokában nem is vagyunk, mégis igyekszünk önmagunkban létrehozni.²⁵⁰

Az esztétikai „értékesség” fogalma tehát felteszi, hogy „tökéletesen szép” dolog akár az ideális, akár a reális lét valamely formájában „létezik”, mert esztétikailag értékelni annyit tesz, mint e teljes szépség valamely vonására ráismerni az értékelt tárgyban. Ez azonban nem jelenti azt, hogy az ember – korlátolt élményeinek foszlányai alapján – meg is tudja ragadni s vissza is tudja alkotásaival adni a tökéletes szépség e fogalmát: ennek az „ős-szépségnek” csupán egy-egy sugarát fedezi fel a művész s tudja alkotásában megőrizni.²⁵¹

Az esztétikai alkotás: a természeti és az esztétikai szép

Az esztétika ontológiai alapvetéséből kiemelendő az a tény, hogy az „esztétikus” jelző mindig emberi alkotást takar – vagy legalábbis olyan tárgyat, amelyet úgy tekinthetünk, mintha emberi alkotás volna. Ennek látszólag ellentmond az a körülmény, hogy a természeti tárgyakat (nem ember-alkotta) is szépnek mondjuk. Valójában azonban másképp fest a helyzet: ha természeti tárgyat – például valamely állatot, tájat, növényt – esztétikai szempontból nézünk, öntudatlanul is úgy értékeljük, mintha az művészi alkotás volna.²⁵² A művészi alkotás viszont nem azért szép, mert a természetet utánozza, hanem a természet szép azért, mert műalkotás mintájára fogható fel.²⁵³

Ez tehát máris kirekeszti az esztétikából a természeti szépet. Már annál fogva is, hogy a művészeti szép magasabb rendű, mint a természeti szép, ugyanis az előbbi az emberi szellemből született és újjászületett szépség – s amennyivel a szellem és termékei magasabb rendűek, mint a természet és jelenségei, annyival magasabb rendű a művészi szép is a természeti szépnél.²⁵⁴

²⁴⁹ *Pauler*: Bevezetés a filozófiába. 137. o.

²⁵⁰ *Immanuel Kant*: Az ítéleterő kritikája (ford. Papp Zoltán). Osiris / Gond-Cura Alapítvány, Budapest 2003. 143. o.

²⁵¹ *Pauler*: Bevezetés a filozófiába. 129. o.

²⁵² Azaz mintha benne valamilyen szellemi vagy érzelmi tartalom fejeződne ki: bánat, öröm stb.

²⁵³ *Pauler*: Bevezetés a filozófiába. 124-125. o.

²⁵⁴ *Georg Wilhelm Friedrich Hegel*: Esztétika – Rövidített változat (ford. Tandori Dezső). Gondolat Kiadó, Budapest 1979. 5. o.

IV. Érték és értékelés

Az értékelés az esztétikában (is) tapasztalati tény, ugyanis nincs befogadás értékelés nélkül. Az esztétikai érték objektív és abszolút, azonban az esztétikai ítélet mégis relatív. Ez adja az esztétikai értékítélet paradoxonát: az érték abszolút, a műalkotás objektív, de az értékelő egyénisége szubjektív adottság.²⁵⁵

Az értékítélet tehát nem más, mint pozitív vagy negatív viszony állítása a magatartás vagy tény és ama norma között, amelynek létezését azt ítéletet alkotó feltételezi. Az értékítélet így egy norma, egy „legyen” meglétét feltételezi. Következésképpen az értékítélet jelentése annak az állításnak a jelentésétől függ, hogy egy norma „létezik”.²⁵⁶ Ez pedig felteszi a kérdést: rendelkeznek-e az értékek önálló normatív erővel vagy sem?

V. Normativitás mint a művészet és a jog sajátossága

Az értékek követelményeket támasztanak az emberrel szemben: ellentétben állnak azzal, ami van, vagy ami történik, és azt kívánják, hogy másként legyen és másként történjék. Éppen ez a normák, parancsok, imperatívuszok értelme: akarnak valamit, parancsolnak, követelnek, tiltanak, elvárást támasztanak.²⁵⁷ Ennek okán mind a jog, mind pedig a művészet normatív sajátosságú fogalom, mivel az értékek világa szolgál mindkettő alapjául. Minden értékelés pedig a normaalkotás csíráját rejt magában.²⁵⁸

A társadalmi normák, valamint az eszmények, eszmék és ideológiák a magatartás-befolyásolás²⁵⁹ egyik legfontosabb mechanizmusai. Ahol a következmények feltétlenül és egyértelműen bekövetkeznek, ott normáról nem is lehet beszélni.²⁶⁰ A társadalmi normákhoz szorosan kapcsolódik a normativitás fogalma. Ezen belül azonban különbség tehető a tág,

²⁵⁵ *Sík*: i. m. 448. o.

²⁵⁶ *Hans Kelsen*: Értékítéletek a jogtudományban. In: *Jog és filozófia – Antológia a XX. század jogi gondolkodása köréből* (szerk. Varga Csaba). Szent István Társulat, Budapest 2008. 211. o.

²⁵⁷ *Nicolai Hartmann*: Az erkölcsi követelmények lényegéről. In: *Lételméleti vizsgálódások* (ford. Redl Károly). Gondolat Kiadó, Budapest 1972. 533. o.

²⁵⁸ *Pauler*: Művészetfilozófiai írások. 254. o.

²⁵⁹ A magatartás-befolyásolásról részletesen ld. *Bódig Máttyás*: A normativitás és a jog sajátos normativitása. In: *Érték és normák – Interdiszciplináris megközelítésben* (szerk. S. Nagy Katalin – Orbán Annamária). Gondolat Kiadó, Budapest 2008. 24-48. o.

²⁶⁰ *Szilágyi*: i. m. 238. o.

illetve a szűk értelemben vett normativitáson: előbbi valamennyi *Sollen*, azaz „legyen/kell” típusú előírásra vonatkozik, míg utóbbi csupán a zárt normastruktúrára, amely pontosan meghatározza, hogy milyen feltételek között, kinek mit kell tennie.²⁶¹

Kauzalitás és normativitás

A természeti események között kauzális (okozati) kapcsolatok állnak fenn – a természettudomány ezeket vizsgálja. A normatív tételek azonban nem kauzális érvekkel kapcsolják össze az eseményeket. Ez a kanti elképzelés, a „van” és a kell” (*Sein* és *Sollen*) szembeállításának kelseni értelmezése. A normatív (jogi) jelenségek nem a *Sein* kauzális kapcsolatokkal átszőtt világához, hanem a *Sollen* szférájához tartoznak – így mivel nem láthatóak, nem tapinthatóak, és csak a jelenségeket elgondoló vagy kifejezésre juttató egyén számára léteznek, nem ragadhatóak meg tények összefüggéseként.²⁶²

Itt azonban nem csak a tények és jelentések szférájának szembeállításáról van szó. Amikor a természettudomány a tények között kapcsolatokat tár fel, kauzális viszonyra mutat rá, amelyeket hipotetikus ítéletek („ha A, akkor B” szerkezetű tételek) rögzítenek. A *Sollen* szférában ezek a hipotetikus ítéletek azonban beszámítás (*Zurechnung*), hozzárendelés útján fejeződnek ki, mivel megjelenik bennük a legyen tétel: „ha A van, legyen B”.²⁶³

Jogi norma

A jog normativitása annyit tesz, hogy a jog szisztematikus módon befolyásolja az emberek cselekedeteit, méghozzá normatív cselekvésvezetés révén. Vagyis a jog normatív igényeket támaszt, amelyek bizonyos feltételek teljesülése esetén sikeresek is lehetnek.²⁶⁴ Emellett a jogot az teszi specifikussá, hogy nem csupán normatív, de *intézményesült* is: a jogi indokokat nem pusztán tudatosan teremtik, hanem intézményes keretek között adminisztrálják

²⁶¹ Szilágyi: i. m. 240. o.

²⁶² Bódig Máttyás: A kelseni normativizmus szemléleti alapja. In: Hans Kelsen jogtudománya – Tanulmányok Hans Kelsenről (szerk. Cs. Kiss Lajos). Gondolat Kiadó, Budapest 2007. 197. o.

²⁶³ Kelsen: Tiszta Jogtan. 12. o.

²⁶⁴ Bódig: A normativitás és a jog sajátos normativitása. 38. o.

is. A jogi normákat ugyanis specializált intézmények hozzák létre, és ugyancsak specializált intézmények gondoskodnak az érvényesülésükről.²⁶⁵

A kérdés csupán az, hogy támaszt-e a jog olyan normatív igényeket, amelyeket csak egészen speciális pozícióból lehet sikeresen megfogalmazni. Meg kell tehát keresni a jog leginkább karakterisztikus normatív igényeit, azaz azokat, amelyek legerőteljesebben befolyásolják a címzett magatartását. Ez kézenfekvően akkor jelenik meg, ha a címzettet egyoldalúan kötelezik valamire. Ekkor vetődik fel ugyanis legkomolyabban a kérdés: mi hatalmazza fel a jogot arra, hogy normatív iránymutatást adjanak? Ebből következik, hogy a jog akkor mutatja meg igazi gyakorlati súlyát, ha autoritásként nyilvánul meg.²⁶⁶

Megállapítható tehát, hogy a jog normativitása a benne foglalt kötelezettségben és a jog autoritásában nyilvánul meg. Az előbbi közvetlenül adódik a *Sollen* struktúrájából, míg az utóbbi a normában a jövőre nézve meghatározott zsinórmértéket legitimizálja.

Esztétikai norma

Az esztétikában a normának eszmények felelnek meg – azaz olyan szabályok, amelyek az esztétikum megvalósításához szükséges magatartást írják elő. Az esztétikai normáknak azonban bizonyos fokú sajátosságot ad az a körülmény, hogy az esztétikai tevékenység, azaz a műalkotás nem szabályozható oly mértékben, mint a cselekvés.²⁶⁷ Így az esztétikai norma a normaelmélet legösszetettebb problémája.

Az esztétikai norma az abszolút normák összefüggésében

Az esztétikai norma megragadásához a kiindulópont az abszolút normák – ti. a logikai igaz,²⁶⁸ az erkölcsi jó és az esztétikai szép –, azaz eszmények összefüggésének vizsgálatában rejlik. Minden nagy filozófia e három nagy értékszféra, s legmagasabb idea összefüggésének elméletében kulminál. Az abszolút normák összefüggése nem merő teoretikus konstrukció: valamennyi ember lelkében szilárd meggyőződéssel él az a tudat, hogy az igaznak, a jónak és

²⁶⁵ Bódig: A normativitás és a jog sajátos normativitása. 39. o.

²⁶⁶ Bódig: A normativitás és a jog sajátos normativitása. 40. o.

²⁶⁷ Pauler: Bevezetés a filozófiába. 137. o.

²⁶⁸ A teljesség igénye nélkül megjegyzem, hogy az igaz abszolút normája egyes felfogások szerint nem csupán a logika eszménye.

a szépnek követelményei nem lehetnek merőben ellentétesek egymással.²⁶⁹ Az izolált szférák elemzésével, azok tisztasága könnyedén megőrizhető. De ha az izolációktól tekintetünket az egységes *valóságra* fordítjuk, akkor az tapasztalható, hogy *az értékes valóság mindhárom értékszférát mindig megéri.*²⁷⁰

Mindebből a normatív szféra tekintetében annyi konstatálható, hogy valamennyi abszolút normának sajátos *centrális szerepe* van a másik kettővel szemben, ami összefüggésüknek a legjellemzőbb megnyilvánulása. A *logikai norma központi jelentősége* abban jelölhető meg, hogy *az érvényességet, tehát az objektivitást* a normatív szféra egész területén csakis a logikai norma garantálja.²⁷¹ Az *erkölcsi norma lényegi szerepének* keresésekor abból kell kiindulni, hogy minden megvalósítás, az értékekhez köthető akarat tevékenység egyúttal erkölcsi cselekedet is. Ezzel függ össze, hogy az erkölcs lényegesen normatívnak, amíg a logika és az esztétika ellenben nem lényegesen normatívnak mondható, mivel logikai és esztétikai érték azzal megegyező akarat nélkül is megvalósulhat, erkölcsi érték azonban soha. Ebből következik, hogy ha a logikai és esztétikai érték mégis tudatos akarattal kapcsolható össze és ezzel normává lesz, elkerülhetetlenül erkölcsi jellegűvé is válik.²⁷² A saját normarendszerébe való bekapcsolásra, a logikai és esztétikai normák „delegálására” és ezzel *a kategorikus normativitás (azaz a kötelesség)* kölcsönzésére tehát csakis az erkölcsi norma képes – és ebben rejlik *centrális szerepe.*²⁷³

Ezek után felmerül a kérdés: mi az, amit az esztétikai szféra ad az abszolút normavilágnak?

A „szép” a normatív szféra csodája, mert egyedül a szép jelent az értékek világában befejezett, lezárt, tökéletes világot: *értékvalóságot.*²⁷⁴ Ha a logikai norma az objektivitást, az erkölcsi norma pedig a kategorikus normativitást sugározza ki centrumából, akkor az esztétikai norma centruma az abszolút normaszféra értékvalósága, amely az *egész szférán*, mint szépség

²⁶⁹ Ez a meggyőződés az, amely az abszolút normák egymásra való visszavezetése kísérletének alapja. Lásd *Horváth: i. m. 175. o.*

²⁷⁰ *Horváth: i. m. 176. o.*

²⁷¹ Az összes normák érvényessége, objektivitása a logikai szféra médiumtüneménye. *Bartók György: A philosophia lényege. Acta Litterarum ac Scientiarum Regiae Universitatis Francisco-Josephinae. Sectio Philosophica, Szeged 1924. 112. o.*

²⁷² *Horváth: i. m. 177. o.*

²⁷³ *Horváth: i. m. 179. o.*

²⁷⁴ *Horváth: i. m. 179. o.*

ömlik szét.²⁷⁵ Ezt legszemléletesebben talán Horváth Barna fejezte ki, amikor is azt írta: ha az Igaz és a Jó az ember *kálváriája*, akkor a Szép az ember *diadala*.²⁷⁶

A zseni művészete

Végső soron a zseni²⁷⁷ tehetsége az, ami a művészetnek a szabályt adja. Minden művészet előfeltételez szabályokat, amelyek nélkülözhetetlen alapot jelentenek ahhoz, hogy művészetinek nevezendő alkotás lehetségesként jeleníttessék meg.²⁷⁸ Az esztétika fogalma azonban nem engedi meg, hogy az alkotás szépségéről szóló ítélet olyan szabályból vezettessék le, amelynek egy *fogalom* a meghatározó alapja. Az esztétika ennél fogva nem is tudja meghatározni azt a szabályt, amely szerint alkotását létre kell hozni. De mivel előzetes szabály híján egy alkotás mégsem nevezhető sohasem művészinak, ezért a szubjektumbeli természetnek kell szabályt adnia a művészetnek: mégpedig a szubjektum képességeinek hangoltsága által – vagyis az esztétika csak a zseni alkotása révén lehetséges.²⁷⁹

Ezen a ponton merül fel az esztétikai norma legnagyobb kérdése: a szabály feltétlen érvényességét, objektivitását hogyan lehet összeegyeztetni a zseni korlátlan szabadságával (szuverenitásával)? Jobban szemügyre véve a problémát, megállapítható, hogy a zseni szabadsága nem veszélyezteti az abszolút esztétikai normát. Ennek indoka az a sajátosság, hogy a zseni természetként hat: a megalkotott műből az őseredeti valóságszerűség sugárzik, akár a természetből – még ha a szép dolog más fenomenológiai síkban mozog is.²⁸⁰ Éppen ezért helyes az a feltevés, hogy az individualitás korántsem esik egybe a szuverenitással, sőt jól összefér az objektivitással. A zseni lényeges individuum, de ez az individuális zsenialitás a zseni személyében az, ami objektíve áll szemben a zseni szubjektivitásával.²⁸¹

Ennek az öntörvényű valóságnak, ennek a befejezett világnak, „új természetnek” megteremtése a *zseni individualitásának funkciója*: a zseni az esztétikai síkon szuverén, de csakis a zseni.²⁸²

²⁷⁵ Horváth: i. m. 180. o.

²⁷⁶ Horváth: i. m. 179. o.

²⁷⁷ A zseni szó a „genius”-ból származik, amelyen azt a sajátosságos, az embert születésétől fogva óvó és vezérlő szellemet értjük, amelynek sugallatából az eredeti eszmék keletkeznek. Vö. Kant: i. m. 223-224. o.

²⁷⁸ Kant: i. m. 223. o.

²⁷⁹ Uo.

²⁸⁰ Horváth: i. m. 173. o.

²⁸¹ Horváth: i. m. 174. o.

²⁸² Horváth: i. m. 173. o.

Az esztétikai és az erkölcsi norma közti különbség

Az erkölcsi norma általános norma, mert lényegileg valamennyi egyéntől ugyanazt követeli. Az esztétikai normánál ez ki van zárva, mivel empirikus tartalmának szükségképpeni változása magának a norma törvényfogalmának lényeges, konstitutív eleme – az erkölcsi norma empirikus tartalmának változása azonban nem a norma fogalom függvénye, hanem a *valóság* változásának következménye, s ezért nem lényeges, hanem esetleges elem.²⁸³

Következtetések

A fenti elemzés során a művészet és a jog lényegi kapcsolódási pontjaként az értéket jelöltem meg, abból a megfontolásból kiindulva, hogy mind a művészet, mind a jog tulajdonképpen értékeket közvetít és/vagy értékeken alapul. Ennek igazolásaként arra a felismerésre jutottam, hogy az érték, illetve az értékelés fogalompár a preferálás következtében önmagában hordozza a normaalkotás kezdeti elemeit, így létjogosultsága van az esztétikai, valamint a társadalmi (jogi) normák összevetésének. Álláspontom szerint a művészet és jog elemi kapcsolódási pontjaként meghatározott értékszféra olyan filozófiai fundamentumot jelent, amely megalapozza e két fogalom valóságban történő továbbfűzését, különösen a nyelvi-gondolati objektivizációk társadalmi (jogi) szintjén.

²⁸³ Horváth: i. m. 174. o.